

Eđitim

Mehmet Zeki AYDIN*

İNSAN

DÜŞÜNEN BİR VARLIKTIR

İnsan, canlılar âleminin en güzel ve en mükemmel varlığıdır. Allah, insanı varlıkların en üstünü ve şerefli olarak yaratmıştır. Çünkü insan, kendisinin farkına varan, alet yapan bir varlıktır. Bir milyon civarındaki canlı türü içinde, evrenin sırrını araştıran, ona müdahale eden tek canlıdır. Bütün canlılar gibi insan da doğar, büyür ve ölür. Diğer canlılar, çevrelerine uyarak hayatlarını devam ettirirler. Ancak, sadece insan çevresini kendisine uydurur. İnsan bütün bunları aklı sayesinde yapabilmektedir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran en belirgin özellik, akıllı bir varlık olmasıdır.

İnsan, aklı sayesinde düşünme, anlama, önlem alma yeteneğine sahiptir. Bizler aklımızla, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, güzeli çirkin-den ayırırız. Aklımızın en önemli işlevi düşünmesidir. İnsanın düşünmesi demek; gördüklerini, duyduklarını, okuduklarını kısaca öğrendiklerini, kendi içinde tartışması, ölçüp biçip değerlendirmesi demektir. Meselâ, bir arkadaşımız bize, kolay ve çok kazançlı bir iş önerisinde bulunduğu anda, hemen kabul etmeyiz. O işi düşünür, işin sonunu, bize yararı ve zararı olup olmadığını değerlendiririz. Yine bu işin ahlâk kurallarına uyup uymadığını düşünürüz.

Biz öğrendiklerimizi tartışırken, yani düşünürken olayları ve nesnelere anlamaya, değerlendirmeye çalışırız. Olayların ve nesnelere sebep ve sonuçlarını düşünerek buluruz. Düşünmenin sonucunda zararlı şeylerden korunmak için önlemler alırız. İnsan, düşünerek geçmişini değerlendirir. Yaptığı yanlışlardan vazgeçer. Yine insan, düşünerek geleceğini plânlar.

İnsan, düşünen bir varlıktır. Bu nedenle kendisine söylenen ya da okuduğu bir bilgiye hemen inanmaz. Yeni öğrendiği bilgileri eski bilgileri ile karşılaştırır. Bilgileri mantık ölçülerine göre değerlendirir ve mantıklı ise kabul eder.

Bizi en üstün bir varlık olarak yaratan Allah, bize sayısız nimetler vermiştir. Bunların başında akıl gelir. Aklımız olduğu için, Allah bizi sorumlu tutmuştur. Bazı davranışları yapmamızı, bazı davranışlardan sakınmamızı istemiştir. Akıllı ve ergenlik çağına erişmiş bir insan, Allah'ın buyruklarını yerine getirirse, meleklerden de üstün bir seviyeye ulaşır.

İnsanda, kendisini sürekli iyiliğe yönelten akıl ve vicdan, bir de daima kötülüğe sevk eden kötü duygular vardır. Bu kötü duygulara “nefis” adı verilir. İnsan, aklı ve vicdanı ile karar vererek doğruyu bulabilir.

İslâm dinine göre, Allah'ın emir ve yasaklarına uymak zorunda olan kişilere yükümlü/mükellef denir. Yükümlü olmanın iki şartı vardır. Bu şartlardan birincisi akıllı olmaktır. Diğer şart da ergenlik çağına ulaşmaktır. Buna göre, dinî sorumluluğun ön şartı akıllı olmaktır. Akıllı olmayan kişilerin ve ergenlik çağına ulaşmayan çocukların dinî sorumluluğu yoktur.

Arap dilinde akıl, “bağlamak” kelimesinden türemiştir. Yine, “insanı zararlı şeylerden alıkoymak” anlamını ifade eden akıl, “bilmek, anlamak, bilinçli olmak” anlamlarına da gelmektedir. Din de, bilinçli insanların kendi istekleri ile Allah'ın emir ve yasaklarına uyması demektir. Buna göre, insanı olur olmaz ve zararlı şeylerden koruyan aklın, insana yüklediği sorumluluk derecesi de belli olmaktadır. İşte Kur'an, hükümlerini ortaya koymakta ve insanların düşünüp taşındıktan, akıllarını kullandıktan sonra inanmalarını istemektedir. Bu sebeple Allah, “De ki: Hak, Rabb'inizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.”²¹ buyurarak insanın sorumluluğunu kendisine vermektedir.

Peygamberimiz, bir hadisinde, akıllı olmayanın sorumluluğu olmayacağını bildirmiştir. Aklı

olmayan insanlar, hem bu dünyada, hem de âhirette sorumlu değildirler.

Yaratılıştaki akıllı olduğu hâlde, düşünmeden hareket edenlere de mecazî olarak “akılsız” denilir. İslâm dinine göre, insanlar akılları ile Allah’ın var ve bir olduğunu bilecek şekilde yaratılmışlardır. Bu nedenle, her insan akıllı ile Allah’ı bulabilir. Allah, Kur’an’da aklını kullanmayarak kötülük yapanları kınamaktadır. Bu tür insanların cehenneme girdiklerinde şöyle diyeceklerini Kur’an’dan öğreniyoruz: “Şâyet kulak vermiş ve aklımızı kullanmış olsaydık, (şimdi) şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık.”².

İnsan Akıllı ile Düşünür

İnsan, akıllı bir varlık olduğu gibi, aynı zamanda ruh ve kalbi olan bir varlıktır. İnsan, akıllı ile düşünür, kalbi ile duyar. İnsan, akıllı ile bilir, kalbi ile inanır. Sevgi ve nefret başta olmak üzere bütün duygularımızın merkezi kalbimizdir. Kalbimiz hem vücudumuzun hem de, mânevî dünyamızın merkezidir.

İnsanlar, duyu organları ile bilgileri elde eder, akılları ile değerlendirir ve kalpleriyle de kabul veya reddederler. İnsanların, duyuları ve akıllarıyla elde ettiği bilgiler yanında, mânevî alandaki bilgileri kazanmasını ve karar vermesini sağlayan mânevî kalp gözü vardır. Bizler, başımızdaki maddî gözlerimizle nasıl çevremizi görürsek, mânevî alanda olanları da kalp gözümüzle görürüz.

İnsanlar, kalp gözü sayesinde duyularla elde ettiği bilgileri değerlendirir. Kalp, bir anlamda insanın en son karar verme merkezidir. Kalp, ayağa emredince ayaklar yürür, dile emredince dil konuşur. Bazen karar verdiğimiz bir işi yapmak bile içimizden gelmez. Bu, kalbimizin bu işi yapmaya karar vermeyişindedir.

İnsanın kalbi, tertemiz, iyilik isteyen bir şekilde yaratılmıştır. Ancak insan, kötülük yaptıkça kalbini köreltir. Kalbi körelen kişi artık gerçekleri göremez olur. Bu durumu Peygamberimiz, şöyle belirtmiştir: “Bir günah işleyen kişinin kalbinde, izi kaybolmayan bir leke olur.” Kötülük yapan kişilerin kalpleri yavaş yavaş kararır ve artık iyilik duyguları kaybolur. Bu kişiler, zamanla gerçekleri göremez olurlar. Böylesini anlatmak üzere, Yüce Allah, Kur’an’da “Gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur.”³ buyurmuştur. Kalp gözü kapalı olanlar, bu dünyada gerçekleri görmedikleri için kötü bir hayat yaşadıkları gibi, öbür dünyada da rezil olacaklardır. Kur’an’da “Bu dünyada kör olan kimse âhirette de kördür; üstelik iyice yolunu şaşırmıştır.”⁴

Ancak, kötülük yapmayanların veya kötülük yaptıktan sonra pişman olup tevbe

edenlerin kalpleri temiz olur. Böyle temiz kalpli kişiler, duyuları ve akıllı ile elde ettiği gerçekleri kabul ederler. Kur’an, bu durumu açıklamak için “Gözleriyle gördüğünü kalbi yalanlamadı.”⁵ demektedir. İslâm dini, akla ve mantığa uygun bir dindir. Bu nedenle insanın aklına ve kalbine uymayan şeylere zorla inanmamızı istemez.

“İnsan, akıllı sayesinde düşünme, anlama, önlem alma yeteneğine sahiptir. Bizler aklımızla, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden ayırırız. Aklımızın en önemli işlevi düşünmesidir. İnsanın düşünmesi demek; gördüklerini, duyduklarını, okuduklarını kısaca öğrendiklerini, kendi içinde tartışması, ölçüp biçip değerlendirmesi demektir.”

Kur'an'da aklımızı kullanmakla ilgili âyetlerden bazıları şöyledir:

“Aklınızı kullanasınız diye, Allah âyetlerini işte böylece açıklıyor.”⁶

“Andolsun, biz, size içinde zikir olan bir Kitap (Kur'an) gönderdik. Artık aklınızı kullanmayacak mısınız?”⁷

“Size hayatı da ölümü de veren O'dur. Geceyi gündüze değiştiren de O'dur. Artık akli kullanmayacak mısınız?”⁸

“Andolsun, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbirini izlemesinde, insanların yararı için gemilerin denizlerde akıp gitmesinde, Allah'ın gökten indirdiği şeyde, rüzgârın yönlendirilmesinde, bulutların yer ile gök arasında tutulmasında aklını kullanan bir topluluk için âyetler (işaretler) vardır.”⁹

İnsan, akli sayesinde yaratıkların en üstünü ve en şerefli olanıdır. Peygamberimizden öğrendiğimize göre, “Yüce Allah, akıldan daha kıymetli bir şey yaratmamıştır.” En kıymetli şey olarak yaratılan aklımızı elbette kullanmalıyız. Kur'an'da 200'den fazla yerde, aklımızı kullanmamızla ilgili âyet bulunmaktadır.

Bu âyetlerde aklımızı kullanmamız istenirken, onu nerede ve nasıl kullanacağımızı da öğreniyoruz.

Aklımızı Nasıl Kullanmalıyız?

1. Allah, Kur'an'ı anlamak için aklımızı kullanmamızı istiyor:

“Sakın, haksız yere bir kişiyi öldürmeyin. İşte (Allah) aklınızı kullanasınız diye, size bunu öğütüyor.”¹⁰

2. Geçmiş olayları değerlendirirken aklımızı kullanmamız gerekir:

“Ey Ehl-i Kitap! İbrahim hakkında niçin çekişirsiniz? Hâlbuki Tevrat ve İncil, kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz?”¹¹

3. Çevremizdeki olayları değerlendirirken aklımızı kullanmalıyız:

“Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Muttakî olanlar (sakınanlar) için âhiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?”¹²

“Sizin yaradılışımızda ve (Allah'ın) yeryüzünde yaydığı canlılarda kesin olarak inanan bir toplum için ibret verici işaretler vardır.”¹³

İşte bu ve benzeri âyetlerde Allah, bizden aklımızı kullanmamızı istemektedir. Yine bir âyette aklını kullanmayanların hayvanlardan daha aşağı seviyeye düşeceklerini belirtmektedir: “Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten (söz) dinleyeceğini yahut düşüneceğini mi sanıyorsun? Hayır, onlar hayvan gibidir, hatta onlar yolca daha da sapıktırlar.”¹⁴

“İslâm dinine göre, Allah'ın emir ve yasaklarına uymak zorunda olan kişilere yükümlü/mükellef denir. Yükümlü olmanın iki şartı vardır. Bu şartlardan birincisi akıllı olmaktır. Diğer şart da ergenlik çağına ulaşmaktır. Buna göre, dinî sorumluluğun ön şartı akıllı olmaktır. Akli olmayan kişilerin ve ergenlik çağına ulaşmayan çocukların dinî sorumluluğu yoktur.”

Dipnot

* Prof. Dr.

1	18/Kehf, 20.	5	53/Necm, 11.	10	6/En'âm, 151.
2	67/Mülk, 10.	6	24/Nûr, 61.	11	3/Âl-i İmrân, 65.
3	22/Hacc, 46.	7	12/Yûsuf, 10.	12	6/En'âm, 32.
4	17/İsrâ, 72.	8	21/Enbiyâ, 67.	13	45/Câsiye, 4.
		9	2/Bakara, 164.	14	25/Furkân, 44.